

Temat: **Wprowadzenie do epoki - Antyk.**

Kiedy i gdzie rozpoczął się antyk?

Kultura europejska powstała na dwóch potężnych filarach: antyku grecko-rzymskim oraz chrześcijaństwie (mającym swe korzenie w Judaizmie). Bez znajomości tych korzeni niemożliwe jest zrozumienie późniejszej historii – nie tylko naszego kontynentu, lecz także całego świata.

Już wiesz

Zastanów się, co mogło spowodować, że właśnie Grecję i Rzym uznajemy za kolebkę współczesnej kultury. Przecież poza tymi krajami na naszym kontynencie istniały też inne. Starożytność to najdłuższa z epok kultury. Według części współczesnych nam badaczy trwała aż 4 tysiące lat! Choć są i tacy, którzy skracają ten okres do ok. 1500 lat... Jak to możliwe, że tak różnie określane jest trwanie starożytności? Aby to ustalić, trzeba najpierw porozumieć się w kwestii nazwy epoki. Często nazw *antyk* i *starożytność* używa się wymiennie (traktuje jak synonimy). Choć są i tacy badacze, którzy proponują, aby odróżniać te dwa pojęcia. Zastanówmy się, więc co one oznaczają.

Definicja: Starożytność

Okres w dziejach kultury od pojawienia się pisma (ok. 3500 lat p.n.e.) do upadku cesarstwa zachodnio- rzymskiego w 476 r. n.e.

Definicja: Antyk

Okres w dziejach kultury Grecji i Rzymu od ok. IX w. p.n.e. (czasy Homera) do upadku cesarstwa zachodnio-rzymskiego w V w. n.e. Określeniem zamiennym może być tu *starożytność klasyczna*. Epitet wskazuje na dominację Rzymu i języka łacińskiego. Jego wzorcową formę nazywano klasyczną (łac. *classicus*).

Na monecie widnieje wizerunek ostatniego cesarza rzymskiego – Romulusa Augustusa

Odróżniamy znaczenie obu pojęć: przyjmujemy, że antyk ma zakres węższy niż starożytność. Nawet, jeśli uznamy, że antyk trwał tylko piętnaście wieków, to i tak żadna inna epoka nie była

dłuższa. Od umownego końca starożytności do dziś upłynęło mniej więcej 1500 lat, a przecież zdążyło się tu zmieścić niemal dziesięć okresów wyróżnianych w dziejach kultury europejskiej.

Historycy nie podają daty początkującej starożytności. Za umowny rok zakończenia antyku (i starożytności) uznaje się 476 r. n.e. Wtedy upadło cesarstwo rzymskie, a Romulusa Augustusa pozbawiono władzy. Dokonał tego wódz oddziałów barbarzyńskich w służbie cesarstwa, Odoaker. Ironia historii sprawiła, że dzieje Rzymu zaczynają się od mitycznego Romulusa (i Remusa) i na Romulusie – oczywiście innym – się kończą.

Inną datą przyjmowaną przez badaczy za koniec antyku jest 529 r. n.e. Wtedy zamknięto istniejącą od ok. 387 r. p.n.e. Akademię Platona, jedną z najważniejszych instytucji tego okresu. Szkoła założona przez wybitnego myśliciela kształciła w zakresie filozofii, matematyki, retoryki itd.

Gdzie?

Starożytność nie tylko trwa dłużej od antyku, ale ma także większy zasięg terytorialny. Objęła, bowiem obszary Bliskiego Wschodu, północnej Afryki i południowej Europy. Wśród krajów i krain tworzących kulturę epoki znajdują się Grecja i Rzym, ale też: Mezopotamia, Fenicja, Egipt, Syria i Palestyna. Ta ostatnia jest kolebką Biblii. Powstawanie świętej księgi judaizmu i chrześcijaństwa należy sytuować w starożytności (oraz antyku). Ponieważ jednak Pismo Święte jest do dziś przede wszystkim zbiorem reguł mających miliony wyznawców, a teksty religijne Egipcjan czy Rzymian współcześnie już nie są tak postrzegane – Biblia zostanie omówiona osobno. Warto, mimo wszystko, pamiętać, że powstawała równoległe z takimi dziełami jak eposy Homera, tragedie Sofoklesa czy ody Horacego. Antyk ograniczymy, więc do Grecji i Rzymu, ale pamiętamy przy tym, że kultury tych narodów przejęły osiągnięcia innych ludów.

Teraz możemy uzupełnić podane wcześniej definicje:

Definicja: Starożytność

okres w dziejach kultury od pojawienia się pisma (ok. 3500 lat p.n.e.) do upadku cesarstwa zachodnio rzymskiego w 476 r. n.e., obejmujący dokonania m.in. Mezopotamii, Fenicji, Egiptu, Persji, Palestyny, Grecji i Rzymu.

Definicja: Antyk

okres w dziejach kultury Grecji i Rzymu od ok. IX w. p.n.e. (czasy Homera) do upadku cesarstwa zachodnio rzymskiego w V w. n.e., obejmujący dokonania Grecji i Rzymu.

Czytanie ze zrozumieniem

Po przeczytaniu fragmentu książki *Literatura grecka i rzymska w zarysie* odpowiedz na pytania:

Skąd się wzięli Grecy?

Maria Cytowska, Hanna Szelest Literatura grecka i rzymska w zarysie

Na przełomie III i II tysiąclecia najstarsza ludność Półwyspu Bałkańskiego [...] została wyparta przez przybywających z Dunaju przodków starożytnych Greków-Prahellenów [...]. Plemiona greckie rozprzestrzeniły się w kolejnych migracjach. I tak na przełomie II i I tysiąclecia p.n.e. plemiona achajskie zajmowały poza Grecją właściwą szereg wysp na Morzu Egejskim i wybrzeżu Azji Mniejszej. [...] Największy rozkwit potężnych państw achajskich przypadł na XIV i XIII w. p.n.e., a najważniejsze z tych państw to Argos, Mykeny i Beocja [...].

Ubóstwo Grecji właściwej, brak żyznych gruntów i bogactw naturalnych, a także warunki ekonomiczno-społeczne; skupienie wielkich obszarów ziemskich w rękach arystokracji i wzrost ludności bezrolnej, wszystkie te czynniki doprowadziły do jednej jeszcze wędrówki Greków, do tzw. wielkiej kolonizacji trwającej od VIII do VI w. p.n.e. Wtedy to plemiona greckie opanowały południową Italię i część Sycylii [...], dotarły do brzegów Francji [...]. Kolonie greckie powstały także na wybrzeżach Afryki. [...]

Na przełomie VI i V w. p.n.e. Grecja dotąd bezpieczna od zewnętrznej, obcej agresji, znalazła się pod naciskiem ekspansji Persów. [...] Rozpoczęły się wojny perskie. Grecy odpierali zwycięsko ataki wrogów (Maraton – 490, Salamina – 480, Plateje – 479 p.n.e.) [...]. Zewnętrzne zagrożenie wpłynęło na zmianę wzajemnych stosunków miast greckich. Związany dla obrony przed inwazją perską Ateński Związek Morski stał się dla Aten narzędziem służącym do umocnienia hegemonii [...].

Do połowy IV w. toczyły się nieustanne walki między państwami ubiegającymi się o hegemonię nad całą Grecją. Wtedy też rozpoczęły się wpływy polityczne mieszającej się do spraw greckich Persji. W latach 395–386 p.n.e. toczyła się wojna o hegemonię między Spartą a wspomaganą przez Persję koalicją Aten [...] i innych miast Grecji. [...]

Wyniszczona wojnami Grecja znalazła się w nowym zagrożeniu, tym razem ze strony potężnej Macedonii. Klęska Greków pod Cheroneą (338 p.n.e.) umocniła hegemonię Macedonii w Grecji. Po śmierci Aleksandra Wielkiego i podziale jego imperium powstało szereg odrębnych państw hellenistycznych [...]. W 146 r. p.n.e. [...] Grecja dostała się w sferę wpływów rzymskich, zachowała jednak swoją odrębność kulturalną. Politycznie uzależniona od Rzymu, w 27 r. p.n.e., za panowania Augusta, Grecja stała się formalnie prowincją rzymską jako Achaja.

Ćwiczenie 1.1

Jakie były przyczyny ekspansji Greków?

Ćwiczenie 1.2

W jakich okolicznościach różne plemiona greckie łączyły się w koalicje?

Ćwiczenie 1.3

Co było powodem walk między greckimi miastami-państwami? Na podstawie zamieszczonego fragmentu tekstu zredaguj zadanie typu prawda/fałsz.

Skrótkowo przedstawiona historia Greków mogłaby świadczyć o tym, że ich głównym zajęciem była walka. Jednak nie wynalazki w zakresie militariów są dorobkiem antycznych Ateńczyków, Spartan, mieszkańców Myken, Koryntu, Lesbos, Cypru, Krety itd.

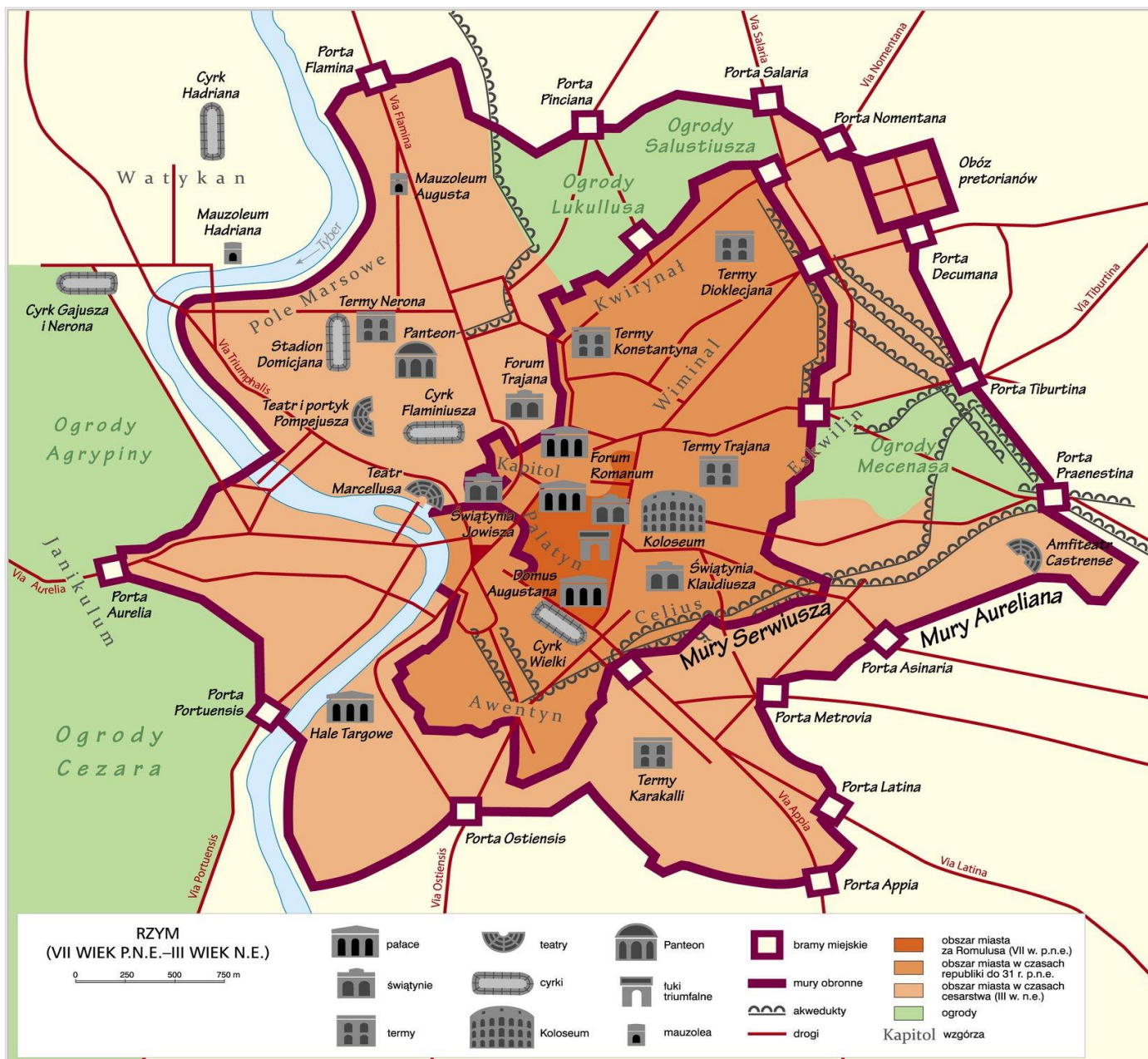
Ważne!

Pozostały po nich:

- demokracja,
- mit,
- filozofia,
- teatr,
- igrzyska olimpijskie,
- epika, liryka i dramat,
- liceum,
- gimnazjum,
- retoryka

i wiele innych zdobyczy kultury oraz cywilizacji.

Skąd się wzięli Rzymianie?

Starożytny Rzym
Krystian Chariza i zespół

Według legendy w 753 r. p.n.e. założono osadę nazwaną Rzymem (miał to uczynić Romulus). Zamieszkali w niej przedstawiciele plemienia Latynów, które na południe od Alp żyło już od II tysiąclecia p.n.e. Stopniowo Rzym (najpierw, jako królestwo, a potem – tzn. od VI w. p.n.e. – jako republika) zaczął zyskiwać coraz ważniejszą pozycję wśród państw basenu Morza Śródziemnego. Szczególnie ważne dla zdobycia dominacji na tych terenach były wojny punickie (216–146 r. p.n.e.) prowadzone z Kartagimą. W I w. p.n.e. (już, jako cesarstwo) w efekcie podbojów Rzymianie opanowali cały Półwysep Apeniński, Sycylię, Sardynię, Hiszpanię, Galię, północną Afrykę i Grecję oraz inne obszary. W cesarstwie i jego koloniach mieszkało niemal 50 milionów ludzi!

Choć Rzymianie byli dumni ze swej przewagi militarnej, uznali wielkość kultury hellenistycznej. Wiele z niej zaczerpnęli. Stało się nawet tak, że na zachodzie Europy królowała łacina, a na wschodzie greka. Kultura narodu podbitego okazała się niezwykle atrakcyjna. Doceniono ją, więc i przyswajano jej elementy. Było tak również wówczas, gdy Rzym święcił swe największe tryumfy, tzn. w I w. p.n.e. Jeden z najwybitniejszych poetów rzymskich – Horacy – stwierdził, że Grecja „zdobyta orężem, pokonała zwycięzców i zaszczepiła sztukę w wieśniaczym Lacjum”. Wpływy greckie widać także w mitologii.

Ciekawostka

W antyku stosowano tzw. mnemotechniki, czyli sposoby ułatwiające zapamiętywanie. Dzięki nim można np. zatrzymać w pamięci rok założenia Rzymu. Ponieważ to miasto zbudowano na siedmiu wzgórzach, datę tę ukrywa zdanie: Na **7** wzgórzach Rzym **piętrzy** (5+3) się. W ten sposób otrzymujemy rok 753.

Ćwiczenie 2

Rozkwit cesarstwa (I wiek p.n.e./I wiek n.e.) doprowadził – paradoksalnie – do jego upadku. Ogromna przestrzeń okazała się zbyt trudna do obrony. Barbarzyńcy z północy najeżdżali tereny państwa rzymskiego, a idea przyniesiona z Palestyny (chrześcijaństwo) zmieniała spojrzenie na relacje międzyludzkie. Wielkie imperium podzieliło się na dwie części: zachodnią (ze stolicą w Rzymie, zamieszkiwaną przez milion ludzi!) i wschodnią (rządzoną z Konstantynopola). Cesarstwo wschodnie przetrwało do XV wieku, ale zachodnie upadło już w V stuleciu.

Odpowiedz na pytania, korzystając z dotychczas podanych informacji.

Ćwiczenie 3.1

Jakie trzy ustroje państwowe wyróżnia się w historii Rzymu?

Ćwiczenie 3.2

W jaki sposób Grecja wygrała z Rzymem?

Ćwiczenie 3.3

Co było jedną z przyczyn upadku cesarstwa?

Ćwiczenie 3.4

Który język pozwalał mieszkańcom na sprawne funkcjonowanie w całym cesarstwie?

Na historię Rzymu – podobnie jak i Grecji – składają się dziesiątki wojen (początkowo przede wszystkim zaczepnych, później obronnych). Jednak Rzymianie mieli też osiągnięcia w innych dziedzinach.

Ważne!

Pozostały po nich:

- prawo (rzymskie),
- drogi,
- akwedukty,
- Koloseum,
- Arkadia,
- cement,
- bielizna

i wiele innych zdobyczy kultury oraz cywilizacji.

Czego nie chcielibyśmy przejąć od Greków i Rzymian?

Dla zainteresowanych

Fakt, że tak wiele zawdzięczamy Grekom i Rzymianom, nie oznacza, że powinniśmy dostrzegać tylko to, co dobre i ważne. Trzeba pamiętać, że potrafili oni być także okrutni.

Lidia Winniczuk Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu

W czasie pracy nadzorcy nie skąpili niewolnikom przekleństw, uderzeń pięścią i bata. Bito niewolników za byle przewinienie, panie kłuły swe niewolnice szpilkami, gdy w czasie porannej toalety poruszały się zbyt powolnie, lub chcąc im dokuczyć z innych względów. Za większe przewinienia pan oddawał niewolnika specjalnie przeznaczonemu do egzekwowania kar niewolnikowi zwanemu *lorarius* [...], który karał swych współtowarzyszy chłostą, używając do tego rzemienia, kija, bicia [...] lub knuta zaopatrzonego w kilka rzemieni zakończonych kulkami ołowianymi [...]. Równie okrutne narzędzie kary stanowił oścień [...], którym kłuto karanego. Za większe przewinienia zawieszano niewolnika na specjalnie przeznaczonych do tego widłach [...] lub wprost na drzewie i wymierzano mu chłostę, bardziej opornych zawieszano za nogi. Nierzadkie były wypadki skazywania niewolnika na karę połamania członków [...] polegającą na połamaniu goleni. Inny rodzaj kary polegał na założeniu niewolnikowi kuny. Była to drewniana obroża [...] z otworami na głowę i ręce. Wkładano ją niewolnikowi na szyję, tak, że oparta na ramionach utrzymywała wzniesione ręce i uniemożliwiała prawie poruszanie głową. Jedną z cięższych kar było skazanie niewolnika miejskiego na pracę przy obracaniu kamieni młyńskich. Niewolnicy, przykuci łańcuchami do kieratu, poruszali go, chodząc wokół żarna. Łańcuchy zakładano im w ten sposób, by nie mogli sięgnąć ręką mąki. Jako najcięższe kary należy wymienić: śmierć na krzyżu, spalenie żywcem czy rozszarpanie przez dzikie zwierzęta. [...] Nogi skazańca [ukrzyżowanego – dop. red.] przybijano długimi ćwiekami, co powodowało silny upływ krwi. Umieszczona nad głową tabliczka głosiła winę zawieszonemu. Egzekucje odbywały się poza miastem, [...] gdzie w niektórych okresach wznosił się cały las krzyży, pełen jęków konających z bólu, głodu i pragnienia, gdyż niewolnicy wisieli nieraz po kilka dni, zanim nie wydali ostatniego tchnienia. [...] Zwłoki ofiar kary krzyża [...], pozostawione bez pogrzebu, stawały się łupem sępów i głodnych, bezpańskich psów.

Dopiero w pierwszych wiekach naszej ery pod wpływem pogarszających się warunków gospodarczych imperium rzymskiego i nowej ideologii chrześcijańskiej zaczęto traktować niewolników łagodniej.

Po przeczytaniu fragmentu książki *Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu* odpowiedz na pytania:

Ćwiczenie 4.1

Co wpłynęło na polepszenie sytuacji niewolników w starożytnym Rzymie?

Ćwiczenie 4.2

Scharakteryzuj Rzym, którego obraz wyłania się z tekstu.

Ćwiczenie 4.3

Podaj tytuły testów kultury (np. filmów, tekstów literackich, dzieł malarstwa itp.), w których pokazano podobny obraz starożytnego Rzymu. Uzasadnij swój wybór.

Ćwiczenie 4.4

Dlaczego Rzymianie postępowali ze zwłokami niewolników w sposób opisany w tekście? Co mogło na to wpływać?

Ćwiczenie 4.5

W ostatnim akapicie wspomniano ideologię chrześcijańską. Na czym polegał jej wpływ na stosunek do niewolnictwa?

Temat: Biblia wiadomości wstępne.

<https://www.youtube.com/watch?v=62vho6WZaNk>

Co znaczy „biblia”?

„Biblia” znaczy po grecku: księgi. To liczba mnoga od słowa „biblion” – księga, zwój papirusu. Z czasem utrwaliła się, jako nazwa własna, ale funkcjonuje też tytuł tradycyjny: *Pismo Święte*.

Język Biblii

- Księgi *Starego Testamentu* zostały napisane w językach hebrajskim i aramejskim oraz greckim.
- Księgi *Nowego Testamentu* – w języku greckim, z wyjątkiem Ewangelii według świętego Mateusza, która powstała w języku aramejskim.

Jak czytać *Biblię*?

Jak rozumieć na przykład zapis: Wj 20, 2?

- Pierwsze litery to ustalony skrót od tytułu księgi. W tym wypadku jest to skrót od *Księgi Wyjścia*. Wykaz skrótów utworzonych od tytułów wszystkich ksiąg biblijnych zamieszczony jest na początku *Pisma Świętego*.
- Pierwsza liczba oznacza rozdział w danej księdze. W tym wypadku jest to rozdział dwudziesty *Księgi Wyjścia*.
- Druga liczba, oddzielona od poprzedniej przecinkiem, oznacza werset w danym rozdziale. W tym wypadku jest to werset drugi w rozdziale dwudziestym *Księgi Wyjścia*.

Zapamiętaj to tak:

Mam do czynienia ze świętym tekstem dwóch wielkich religii monoteistycznych – judaizmu i chrześcijaństwa. *Nowy Testament* uznają tylko chrześcijanie. *Biblia* to także dzieło literackie, a raczej zbiór mnóstwa dzieł: opowieści epickich, modlitw, dialogów, podań, legend, psalmów itd.

Kiedy powstawała *Biblia*?

Księgi *Starego Testamentu* powstały między XIII a II wiekiem przed Chrystusem. Księgi *Nowego Testamentu* powstały w drugiej połowie I wieku (około 51 roku spisana została pierwsza księga – *Pierwszy List do Tesaloniczan*, a około 100–106 roku ostatnia – *Apokalipsa św. Jana*).

- XIII w. p.n.e. – najstarsze teksty *Biblii* (*Pięcioksiąg*, najstarsze psalmy).
- VI–III w. p.n.e. – księgi: Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela.
- V–IV w. p.n.e. – *Księga Hioba*, *Księga Eklezjasty*, *Pieśń nad Pieśniami*.
- II–I w. p.n.e. – *Księga mądrości*.
- I w. n.e. – *Nowy Testament*.

Podział *Biblii*

Stary Testament:

W jego skład wchodzi 46 ksiąg (od powstania świata do narodzin Chrystusa) zgrupowanych w czterech częściach:

- **Pięcioksiąg Mojżeszowy**, tzw. (*Tora*) obejmuje księgi:
 - *Rodzaju*,
 - *Wyjścia*,
 - *Kapłańską*,
 - *Liczb*,
 - *Powtórzonego Prawa*
- **Prorocy** – obejmuje 21 ksiąg
- **Pisma** – obejmuje 13 ksiąg

- Pozostałe księgi judaizmu uznaje się za Apokryfy.

Nowy Testament:

Obejmuje 27 ksiąg (od narodzin Chrystusa po *Apokalipsę św. Jana*)

- **Księgi historyczne** (4 *Ewangelie* i *Dzieje Apostolskie*)
- **Księgi dydaktyczne** (21 *Listów* apostołskich)
- **Księga prorocka** (*Apokalipsa św. Jana*)

Stary Testament

Pięcioksiąg Mojżeszowy

Opisuje dzieje ludzkości od stworzenia świata do Abrahama, losy patriarchów do pobytu w Egipcie oraz wyjście z niewoli egipskiej do śmierci Mojżesza. Składa się nań pięć ksiąg:

- Księga Rodzaju (Genesis)
- Księga Wyjścia (Exodus)
- Księga Kapłańska
- Księga Liczb
- Księga Powtórzonego Prawa

Powszechna tradycja przypisuje autorstwo *Tory* Mojżeszowi, ale w samym *Pięcioksięgu* nie znajdziemy informacji, która by je wyraźnie potwierdzała. Tradycja ta wiąże się raczej ze szczególną rolą Mojżesza w opisywanych zdarzeniach, choć pewne cechy zawartych tu tekstów pozwalają przypuszczać, że twórczość literacka nie była mu obca.

Prorocy

To część obejmująca zdarzenia po śmierci Mojżesza, historię królestwa izraelskiego i judzkiego do ich upadku. Tu znajdziemy między innymi proroctwa: Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela.

Pisma

To część złożona z utworów poetyckich, m.in. *Pieśni nad Pieśniami*, dzieł filozoficznych i ksiąg historycznych. Tu znajdziemy słynną *Księgę Hioba*, *Księgę Psalmów*, *Księgę Przysłów* i *Księgę Koheleta*.

- *Księga Hioba*
Dzieje tragicznie doświadczonego, cierpiącego, choć niewinnego bohatera na zawsze zostaną tematem dyskusji filozoficznych. Ważny punkt w nauce o *Biblii*.
- *Księga Psalmów*
Zbiór psalmów błagalnych, dziękczynnych, pochwalnych i mądrościowych. Dzieło wielu autorów, choć przypisywane Dawidowi. Wyzwanie dla najznakomitszych poetów – tłumaczy *Biblii* (m.in. Kochanowski, Miłosz).

- *Księga Koheleta* (Eklezjasty)
Najbardziej filozoficzna księga *Biblii*, rozważa kondycję jednostki ludzkiej i przemijalność życia („marność nad marnościami i wszystko marność”).
- *Pieśń nad pieśniami*
Najpiękniejszy poemat miłosny *Biblii*! Według Kościoła – wyznanie miłości do Chrystusa, według badaczy świeckich pieśń o zmysłowej miłości kobiety i mężczyzny.

Nowy Testament

Cztery Ewangelie Nowego Testamentu to Ewangelie według

św. Mateusza,

św. Marka,

św. Łukasza,

św. Jana.

Ewangelie opowiadają o dziejach Chrystusa i Jego nauce.

Dzieje Apostolskie

Mówią o pierwszych gminach chrześcijańskich, o rozprzestrzenianiu się Dobrej Nowiny w krajach północnej części Morza Śródziemnego. Opisują głównie dzieje apostołów Piotra i Pawła, o innych tylko wspominają. Obejmują około trzydziestu lat, od narodzin Kościoła w dzień zesłania Ducha Świętego do uwięzienia Pawła w Rzymie. Autorem księgi jest Łukasz Ewangelista, uczeń i towarzysz Pawła z Tarsu, który uczestniczył w wielu opisywanych tu przez siebie wydarzeniach.

Hymn o miłości św. Pawła z Tarsu

Bardzo ważny utwór potwierdzający najistotniejszą wymowę ksiąg biblijnych: potęgę uczucia, jakim jest miłość.

Listy apostoelskie

To trzynaście listów świętego Pawła, jeden anonimowy (*List do Hebrajczyków*), list Jakuba, dwa listy Piotra, trzy listy Jana, jeden list Judy. Powstawały w związku z konkretnymi potrzebami gmin chrześcijańskich. Zawierają naukę o Bogu i Dobrej Nowinie, a także praktyczne wskazówki dotyczące życia i zachowania, norm moralnych i obyczajowych. Oprócz *Dziejów Apostolskich*, są jedynym źródłem historycznych informacji o wczesnym Kościele.